

baš zbog njega, ova knjiga pokreće na razmišljanje o autoritarnoj svijesti i uvjetima (ne samo u Srbiji) koji pogoduju nastanku i održanju karizmatičkih vođa, pozivajući istovremeno da se svaki od brojnih rukavaca koje Cvetković dotiče u svojem izlaganju detaljnije istraži.

Zoran Janjetović

Tomaž Ivešić, *The Rise and Fall of Communist Yugoslavism: Soft nation-building in Yugoslavia* (London; New York: Routledge, 2024), 244 str.

Tomaž Ivešić slovenski je intelektualni i kulturni povjesničar mlađe generacije. Diplomirao je povijest na Sveučilištu u Ljubljani i na Srednjoeuropskom sveučilištu (CEU) u Budimpešti. Doktorirao je na Europskom sveučilišnom institutu (EUI) u Firenci, gdje je nastavio istraživanja socijalističkoga i nacionalnoga jugoslavenstva, koja su osnova prikazane studije. Objavio je zbirku članaka Milovana Đilasa, studiju *Jugoslavanska socijalistična nacija: ideja in realizacija (1952-1958)* te znanstvenu monografiju *Misliti narod v dolgih šestdesetih: Slovenski intelektualci o slovenskem narodu ter njegovi preteklosti in prihodnosti*. Upravitelj je Slovenskoga centra za nacionalno pomirenje (Study Centre for National Reconciliation / Študijski center za narodno spravo – SCNR).

Znanstvena knjiga *The Rise and Fall of Communist Yugoslavism: Soft nation-building in Yugoslavia* (Uspon i pad komunističkoga jugoslavenstva: mekši oblik izgradnje nacije u Jugoslaviji) u ovogodišnjem izdanju Routledgea rezultat je i svojevrсна kulminacija dvanaest godina autorova rada na tematici procesa izgradnje i razgradnje jugoslavenske socijalističke nacije. Knjiga je nastala na temelju doktorata na EUI-ju, a obogaćena je i saznanjima iz autorovih izvornih znanstvenih radova koji su posljednjih godina objavljavani u vrsnim međunarodnim časopisima. Nakon „Uvoda” (str. 1–27) slijedi sedam poglavlja koja obuhvaćaju elaboraciju sljedećih tema: historijat jugoslavenstva i odnosa Komunističke partije Jugoslavije prema nacionalnom pitanju (str. 28–49), procesi mekšega oblika izgradnje nacije u Jugoslaviji (str. 50–72), prekretnica od 1958. do 1969. (str. 73–101), savezna Komisija za međunacionalne i međurepubličke odnose (KMMO) i podjela jugoslavenstva od 1965. do 1969. (str. 102–127), procesi promjene sustava (str. 128–149), ispunjavanje vakuuma starim nacionalnim identitetima (str. 150–175), jugoslavenstvo i popis stanovništva 1971. (str. 176–201). Nakon epiloga slijede bibliografija, dodaci i popis korištenih imena.

Inovativnost studije oslanja se na uzoritu opsežnost arhivskih i drugih istraživanja u Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Sarajevu i drugdje. Impresivan je i popis zaista korištene literature i jasan odnos prema mnogostrukim i složenim teorijama i interpretacijama koje su ponekad i posebno ideološki opterećene i zasićene. Teorijski i metodološki inovativno koristi višerazinski pristup, pristupajući istraživanim procesima i odozgo, iz pozicije partijske vrhuške, i odozdo, od strane stručnjaka,

intelektualaca i samih Jugoslavena, da bi sagledao slojevitou problematiku komunističkoga jugoslovenstva iz što više perspektiva. Iznimno je zanimljiv i koristan i aspekt istraživanja i uključivanja u interpretaciju nove znanstvene discipline toga razdoblja – one međunacionalnih odnosa. Slučajna je, ali zanimljiva aktualnost ove studije i u kontekstu trenutnoga zanimanja u hrvatskom akademskom prostoru i izvan njega za teme poput one što znači jugoslovenstvo, a što postjugoslovenstvo.

Vrijedi se osvrnuti na osnovne postavke knjige s obzirom na to da je Ivešić odlučno postavio temeljnu hipotezu da je proces izgradnje jugoslovenstve socijalističke nacije itekako postojao. Autorova je teorijska inovacija da je to bio mekši oblik izgradnje nacije Komunističke partije Jugoslavije u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata te je to u ovoj studiji i iscrpno dokazao. Radilo se, naime, o desetljeću i pol sustavnih nastojanja jugoslovenstve Partije da u lenjinističkom ključu ukloni postojeće nesnošljivosti i opterećujuće različitosti između naroda unutar Jugoslavije, a potom i provede temeljito ujednačavanje njihova nejednakoga razvoja u ekonomskom, političkom, društvenom i kulturnom smislu. To je izjednačavanje, po uzoru na sovjetsko, trebalo rezultirati ubrzanim stapanjem nacija u Jugoslaviji u jednu, jugoslovenstvu socijalističku naciju u duhu bratstva i jedinstva. Važno je naglasiti da taj koncept nikad nije bio jednoznačan, njegovo korištenje više je no jednostavno i nedvosmisleno, a pojam se punio različitim značenjima ovisno o promjenama konteksta, primjerice međunarodnoga u primjeru raskida Tita i Staljina 1948. godine i općenito političke klime diljem zemlje. Nestajanjem jezičnih i kulturnih razlika između jugoslovenstvih naroda trebalo je potpomoci postupne procese odumiranja/nestajanja naroda samih. Jugoslovenstvo je u pedesetima, primjerice, isključivo i kao nacionalna identifikacija stoji u izravnoj opoziciji prema drugim nacionalnim identitetima.

Autor je jednako umješno pokazao i kako je razdoblje sredine šezdesetih godina označilo odbacivanje tih procesa kreiranja jugoslovenstve nacionalne ideje, a komunističko jugoslovenstvo podijeljeno je, prema autorovoj originalnoj ideji, u jedno socijalističko jugoslovenstvo bez nacionalnih predznaka, koje je sugeriralo tek poistovjećivanje s pripadnošću jugoslovenstvoj državi i oslonac na samoupravne premise i socijalističke odnose, i drugo, mnogo skromnijih dosega, koje je zadržalo nacionalne obrise i odnosi se prvenstveno na kontekst miješanih brakova i na pitanje bosanskih muslimana, ali s vremenom sve više na mladež diljem Jugoslavije. Ono što je prevladalo u podbačajima tih procesa izgradnje jugoslovenstve nacije – kako autor kaže, u vakuumu koji je nastao nakon što je Partija odbacila nacionalno jugoslovenstvo – bili su primarni i neprevladani stari nacionalni identiteti i ideologije te utvrđivanje onih navodno objektivnih kriterija koji što čine narodom, odnosno nacijom. Nemogućnost Partije da ovlada fenomenom jugoslovenstva ili da ga barem jednoznačno odredi pratio je u drugoj polovini šezdesetih otpor u vlastitim redovima, ali i izvan njih. Dodatni prinos ove studije jest i istraživanje procesa poznanstvenjenja tematike nacionalnoga pitanja, institucionalizacija znanstvenih istraživanja i opskrbljivanje informacijama donositelje odluka, što se prvenstveno odražavalo na dinamiku između jugoslovenstvog centra i njegovih periferija (KMMO, INV – Institut za narodnosna vprašanja i IDN – Institut društvenih nauka). Popisi stanovništva korišteni su kao važan pokazatelj konceptijskih promjena u odnosu prema nacionalnom pitanju i jugoslovenstvoj socijalističkoj naciji.

Studija se u mnogim slojevima oslanja na dubinske interpretacije slovenskoga komunizma i njegova odnosa spram jugoslavenskoga središta, poglavito zbog dosljednoga slovenskog otpora procesima izgradnje jugoslavenske nacije, no važno je naglasiti iznimnu važnost ove studije i za hrvatsku historiografiju. Razumijevanje promjena odnosa prema konceptu jugoslovenstva zapravo omogućuje prva sustavna izučavanja hrvatskoga nacionalno-reformnog pokreta, čija se kulminacija smješta u drugu polovinu šezdesetih i u rane sedamdesete. Porast nacionalizma i širenje baze podrške nastojanjima reformnoga partijskog rukovodstva u Hrvatskoj iznjedrio je, prema mojim istraživanjima, jedini masovni pokret socijalističke Jugoslavije koji je legitimaciju tražio i dobivao u narodu. Razumijevanje pretpovijesti i uopće značaja tih procesa nije moguće bez sustavnoga poznavanja odnosa klasnoga i nacionalnoga, značenja nacionalnoga pitanja u komunizmima i činjenice da je povod tim procesima, kako ih je autor nazvao, nacionalnih preporoda u komunizmu s kraja dugih šezdesetih upravo u propasti projekta jugoslavenske socijalističke nacije. Smatram da je ova studija i iscrpno potkrijepljen primjer znanstvenoga otpora prema pojednostavnjivanju iznimno složene problematike nacionalnoga pitanja u komunizmu.

Marijana Kardum